

MINTAQAVIY IQTISODIYOTNING TAMOIYILLARI VA MAMLAKATIMIZ IQTISODIYOTI BILAN BOG'LIQLIGI

Raximova Lolaxon Avazovna

Osiyo xalqaro universiteti

Toshov Mirzabek Hakimovich

Osiyo xalqaro universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada turli hududlar aholisining turmush tarzi, mintaqaviy iqtisodiyot, tizimli tahlil, balans tahlili, normativ tahlil, taksonomik uslub va zamonaviy iqtisodiy jarayonlarda mintaqaviy- hududiy iqtisodiyot va tamoyillarning uslublari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: mintaqaviy iqtisodiyot, tizimli tahlil, normativ tahlil, taksonomik tahlil.

Mintaqalar rivojlanishidagi eng muhim vazifalardan biri - turli hududlar aholisining turmush darajasi bo'yicha tafovutlarni bartaraf etishdan iborat. Ushbu vazifani bajarishda rivojlanish darajasi past bo'lgan hududlarni rivojlantirish uchun maxsus davlat dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish, tabiiy resurslarga boy mintaqalarda hududiy ishlab chiqarish mintaqalarini tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Mintaqaviy iqtisodiyot – milliy iqtisodiyotning hududiy muammolarini o'rganish va ushbu muammolarni hal qilish yo'llari va mexanizmlarini aniqlashdir. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, mamlakatimizda hududiy muammolarni o'rganish va ularni hal etishda samarali yondoshuv tizimi yaratildi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 yanvardagi «Hududlarni kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo'yicha sektorlar faoliyatini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-4102-sonli Qarori muvofiq mamlakatimizda hududlarni kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, aholining yashash sharoitlarini tubdan yaxshilash, turmush darajasida sezilarli ijobiy o'zgarishlarga erishish bo'yicha izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ushbu maqsadda hududlarni sektorlarga bo'lib ishni tashkil etish tizimining joriy etilganligi xalq bilan manzilli muloqotning yo'lga qo'yilishiga imkon yaratdi. Unga ko'ra4: sektorlar faoliyatini muvofiqlashtirish va samaradorligini yanada oshirish maqsadida sektorlarning «tuman (shahar) — viloyat — respublika» tamoyili asosida ularga amaliy va uslubiy yordam ko'rsatish hamda faoliyatini nazorat qilish bo'yicha hokimliklar, prokuratura, ichki ishlar va soliq idoralarida vertikal boshqaruv tizimini joriy etildi; hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy holatini o'rganish natijalari bo'yicha respublika darajasida echiladigan muammolarni hal etishga doir chora tadbirlarning ishlab chiqilishi hamda amalga oshirilishini tashkil etildi; har bir hududda aniqlangan muammolarni hal etish bo'yicha hududiy va respublika «yo'l xaritalari» ishlab chiqilishi hamda amalga oshirilishini tashkil etish, ularda nazarda tutilgan tadbirlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha choralar belgilab borilmoqda. Albatta ushbu tadbirlar

joylarda hududiy muamolarni bartaraf etish, qulay investitsion muhit yaratilishida muhim vosita sifatida baholanmoqda.

Shuning uchun mintaqaviy iqtisodiyotda ko'pgina iqtisodiy omillarni (mehnat unumdorligi o'sishi, milliy daromadni hududiy taqsimlash, renta munosabatlari, asosiy fondlarning tarkibi va samaradorligi, baho va tariflarning hududiy tafovutlari va h.k.) chuqur tahlil etish maqsadga muvofiq. Mintaqaviy iqtisodiyot bo'yicha tadqiqot ishlarini olib borishda bir qancha ilmiy uslublardan foydalaniladi. Ulardan eng muhimlari quyidagilar:

Tizimli tahlil. Ushbu uslub bosqichlilik tamoyiliga asoslanadi (maqsad qo'yish, vazifani aniqlash, ilmiy taxminni bayon etish, tarmoqlarni joylashtirish xususiyatlarini har tomonlama o'rganish); u tarmoqlar tuzilmasi, ularning o'zaro aloqadorligini o'rganish imkonini beradigan ilmiy bilish uslubidir. Tizimlash uslubi. U o'rganilayotgan hodisalarni alohida belgilariga ko'ra guruhlariga ajratish yo'li bilan amalga oshiriladi. Bunda tasniflash, turlash, umumlashtirish va boshqa usullar qo'llaniladi.

Balans uslubi. Ushbu metod hududlarni manbalar, byudjetlar subventsiyalar, subsidiyalar, kreditlar orqali iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari bilan ta'minlash, hududning ijtimoiy-iqtisodiy prognozini, mintaqaviy byudjetni ishlab chiqishda mavjud resurslarni o'z ichiga olgan ehtiyojlarni, shuningdek, hududlarni byudjetdan tashqari resurslardan jalb qilishlari mumkin bo'lgan resurslar bilan bog'lash imkonini beradigan resurslar to'plamidir.. Ushbu usul bir tomondan, zarur ehtiyojlarni tasvirlab beradigan asosiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi muvozanatga erishish uchun ishlatiladi, ikkinchidan, ushbu ehtiyojlarni qondirish uchun jalb etilishi kerak bo'lgan resurslar tushuniladi. Balansni usulini qo'llashni amalga oshirishning asosiy sharti - muayyan xo'jalik yurituvchi subyektlar, shahar, tuman va viloyat balanslari bilan o'zaro bog'liqlik zaruriyatini keltirib chiqaradi. Bozor iqtisodiyotida uni muvofiqlashtirish, o'zaro bog'lash hududiy prognoz ko'rsatkichlari, viloyatlar va hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish rejalari, maqsadli kompleks dasturlarni ishlab chiqishda foydalanish mumkin.

Normativ usul. Normalar va standartlarning tarkibi juda xilma xildir. Normlarning uchta kichik tizimi mavjud: 1) resurslar: xarajatlar me'yorlari va standartlari, xom-ashyo zaxiralari, materiallar, yoqilg'i, ishlab chiqarish birligiga energiya sarfi; 2) ijtimoiy ishlab chiqarish samaradorligi quyi tizimi: mehnat unumdorligi, ishlab chiqarish xarajatlari birligi; 3) ijtimoiy-iqtisodiy me'yorlar: viloyat aholisining pul daromadlari, o'rtacha ish haqi, mintaqadagi «iste'mol savatining» qiymati, muayyan muhitdagi zararli kontsentratsiyasi.

Zamonaviy sharoitda yagona ilmiy asoslangan me'yorlar va standartlar tizimini yaratish, ularni mintaqaviy darajada farqlash va uning xususiyatlarini inobatga olgan holda har bir hududga bosqichma-bosqich joriy etish muhim ahamiyatga ega. Iqtisodiy-geografik tadqiqotlar uslubi o'z navbatida yana 3 tarkibiy qismdan iborat: - hududiy usul (ijtimoiy ishlab chiqarishni joylashtirish va rivolantirish yo'llarini mintaqaviy darajada

o`rganish); - tarmoq uslubi (tarmoqlar iqtisodiyotini geografik jihatdan tadqiq etish); - mahalliy uslub (ishlab chiqarishni uning birinchi bo`g`ini - alohida shahar, aholi punkti darajasida joylashtirish va rivojlantirishni o`rganish). Kartografik uslub. Ushbu uslub ishlab chiqarish xususiyatlarini ko`rgazmali aks ettirish imkonini beradi. Iqtisodiy va matematik modellashtirish usuli (mintaqaviy iqtisodiyotning hududiy nisbatlarini modellashtirish, mintaqaviy iqtisodiyot tarmoqlari bo`yicha modellashtirish, mintaqaviy iqtisodiy komplekslarni shakllantirish modellari). Zamonaviy elektron vositalardan foydalangan holda, ushbu uslub mehnat va vaqtning kam miqdorini sarflab, katta va xilma-xil statistik materiallarni, hududning ijtimoiy-iqtisodiy kompleksi darajasini, tuzilishini, xususiyatlarini tavsiflovchi turli boshlang`ich ma`lumotlarni qayta ishlashga imkon beradi. Bundan tashqari, mintaqaviy tadqiqotlar uchun belgilangan maqsadlarga muvofiq optimal yechimlarni, optimal variantlarni, modellarni tanlash imkonini beradi.

Taksonomik uslub. Ushbu jarayon muayyan hududni unga bo`ysunuvchi iyerarxik taksonlarga ajratib chiqishdan iborat. Taksonlar - iyerarxik pog`onaning quyi bosqichlarini egallab turgan ma`muriy hududiy birliklar hisoblanadi. Masalan, viloyatga nisbatan tuman va shaharlar. Qo`shimcha qiladigan bo`lsak, hududiy ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarni o`rganish iqtisodchi olimlarning faol foydalanadigan usullarining keng doirasiga asoslangan. Mamlakatimizda ishlab chiqilgan Harakatlar strategiyasiga muvofiq viloyat, tuman va shaharlarni kompleks va mutanosib ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, ularning mavjud salohiyatidan samarali va optimal foydalanish yuzasidan quyidagi muhim vazifalar belilab olingan: ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirish, xalqning turmush darajasi va daromadlarini oshirish uchun har bir hududning tabiiy, mineral-xomashyo, sanoat, qishloq xo`jaligi, turistik va mehnat salohiyatidan kompleks va samarali foydalanishni ta`minlash; hududlar iqtisodiyotini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish ko`lamini kengaytirish, rivojlanish darajasi nisbatan past bo`lgan tuman va shaharlarni, eng avvalo, sanoat va eksport salohiyatini oshirish yo`li bilan jadal rivojlantirish hisobiga mintaqalar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasidagi farqlarni kamaytirish; yangi sanoat korxonalari va servis markazlarini tashkil etish, kichik sanoat zonalarini tashkil qilish, yirik xo`jalik birlashmalarining mablag`larini, banklarning kreditlarini va xususiy xorijiy investitsiyalarni jalb qilish hisobiga kichik shaharlar va shaharchalarni jadal rivojlantirish; sanoat va xizmatlar ko`rsatish sohasini jadal rivojlantirish hisobiga subventsiyaga qaram tuman va shaharlarni kamaytirish va mahalliy byudjetlarning daromad bazasini kengaytirish; sanoat korxonalari va boshqa ishlab chiqarish obyektlarini joylashtirishga qulay shart-sharoitlar yaratish, xususiy tadbirkorlikni keng rivojlantirish hamda aholining turmush sharoitini yaxshilash maqsadida hududlarning ishlab chiqarish, muhandis-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilma tarmoqlarini yanada rivojlantirish va modernizatsiya qilish.

Xulosa qilib aytadigan bo`lsak, mintaqa iqtisodiyoti hududlar miqyosida aholi turmush darajasi qay darajada ekanligini asoslab beruvchi jarayonlar yig`indisi hisoblanadi.

Mintaqa iqtisodiyotiga asoslangan holda turli tahlillarni o'tkazib amaliyotga tadbqiq etish har bir hudud qolaversa mamlakat uchun ijobiy natija berishini ayta olamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hakimovich, T. M. (2024). KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH. *Miasto Przyszłości*, 55, 1458-1463.
2. Hakimovich, T. M. (2024). Personalni Rag'batlantirish. *Miasto Przyszłości*, 53, 524-531.
3. Hakimovich, T. M. (2024). ZAMONAVIY BOSHQARUV VA RAQAMLASHTIRISH.
4. Hakimovich, T. M. (2024). Xizmat Ko'rsatish Sohasida Aholi Bandligini Oshirishning Nazariy-Metodologik Asoslari. *Miasto Przyszłości*, 54, 987-995.
5. Hakimovich, T. M. (2024). XODIMLARNI BOSHQARISHDA KPI SAMARADORLIGI TAHLILI. *Gospodarka i Innowacje.*, 46, 270-273.
6. Toshov, M. (2024). IQDISODIY NOCHOR KORXONALARNI MOLIYAVIY SOGLOMLASHTIRISHNING MOLIYA-KREDIT MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH. *Modern Science and Research*, 3(6).
7. Toshov, M. (2023). HR BOSHQARMASIDA KPI TIZIMI. *Modern Science and Research*, 2(12), 470-476.
8. Toshov, M. (2024). STRATEGIC MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION. *Modern Science and Research*, 3(2), 461-468.
9. Toshov, M. (2024). PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM. *Modern Science and Research*, 3(2), 603-608.
10. Toshov, M. (2024). MODERN MANAGEMENT AND DIGITALIZATION. *Modern Science and Research*, 3(5), 728-734.
11. Hakimovich, T. M. (2024). THE SYSTEM OF KEY PERFORMANCE INDICATORS AS A TOOL IMPROVEMENTS MANAGEMENT OF THE ORGANIZATION. *Gospodarka i Innowacje.*, 47, 353-358.
12. Hakimovich, T. M. (2024). KORPORATIV KORXONALARDA ISH O'RINLARINI YARATISH VA BANDLIKNI TA'MINLASHNING SAMARALI USULLARI.
13. Hakimovich, T. M. (2023). IQTISODIYOTDA MENEJMENTNING AHAMIYATI. *Gospodarka i Innowacje.*, 41, 84-87.
14. Hakimovich, T. M. (2023). TA'LIM TIZIMI BOSHQARUVIDA PEDAGOGIK TAHLIL. *Gospodarka i Innowacje.*, 42, 415-420.
15. Mirzabek, T. (2023). Marketing Kommunikasialari Tizimida Og'r Muloqotlar Xususiyatlari. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(14), 388-391.
16. Rakhimova, L. (2024). THE CONCEPT OF 4P MARKETING. ELEMENTS OF THE MODEL. *Modern Science and Research*, 3(1), 812-816.

17. Lolakhon, R. (2024). APPLICATION OF THE 4P CONCEPT IN TOURISM. *Gospodarka i Innowacje.*, 51, 138-145.
18. Lolaxon, R. (2024). THE ROLE OF MARKETING STRATEGIES IN TOURISM POTENTIAL OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 11(11), 230-240.
19. Abidovna, A. S. (2024). COMMUNICATION PROCESS MANAGEMENT AS A TOOL TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF MODERN ORGANIZATIONS. *Gospodarka i Innowacje.*, 49, 211-217.
20. Abidovna, A. S. (2023). Special directions of tourism development in Bukhara region: problems and solutions. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 21, 51-55.
21. Supiyevna, B. M. (2024). O'ZBEKISTONDAGI XUSUSIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH VA AHOLINI ISH BILAN BAND ETISH YO'LLARI. *Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting*, 4(08), 78-84.
22. Supiyevna, B. M. (2024). TIZIMIDA BANK FINANCIAL SERVICE NUMBER: DEVELOPMENT AND OLD TURGAN. *Gospodarka i Innowacje.*, 46, 379-385.
23. Jumayeva, Z. (2024). RAQAMLI IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNING O'RNI VA UNING AHAMIYATI. *Modern Science and Research*, 3(6).
24. Bustonovna, J. Z. (2024). DEVELOPMENT OF DIGITAL ECONOMY AND ITS PROSPECTS. *Gospodarka i Innowacje.*, 48, 285-291.
25. Bazarova, M. S. (2022). FACTORS THAT ENSURE THE SUCCESSFUL IMPLEMENTATION OF A SYSTEM OF KEY PERFORMANCE INDICATORS IN THE.
26. Xudoynazarovich, S. A. (2024). KADRLAR BOSHQARUVI XUSUSIY OTMLARDA: XUSUSIYATLARI, YONDASHUVLARI VA MUAMMOLARI. *Gospodarka i Innowacje.*, 54, 70-77.
27. Shadiyev, A. (2024). PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM IN ENTERPRISES AND ORGANIZATIONS. *Modern Science and Research*, 3(8), 10-18.
28. Alisher, S. (2024). ACTUAL PROBLEMS OF DIGITAL ECONOMY DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN. *Gospodarka i Innowacje.*, 46, 366-372.
29. Akbarovna, N. N. (2024). Oliy Ta'lim Muassasalarining Innovatsion Faoliyat Natijalarini Tijoratlashtirish Muammolari Va Ularni Hal Etish Yo 'Llari. *Miasto Przyszłości*, 54, 857-866.
30. Akbarovna, N. N. (2023). MULKCHILIK MUNOSABATLARINING JAMIYATDAGI TUTGAN O'RNI.
31. Naimova, N. (2024). THE COUNTRY'S ECONOMIC POTENTIAL IN DIGITAL ECONOMY AND E-COMMERCE DEVELOPMENT. *Modern Science and Research*, 3(2), 234-239.

32. Akbarovna, N. N. (2023). BULUTLI HISOBLASH TEXNOLOGIYALARINING IQTISODIYOTDA TURGAN ORNI. *Gospodarka i Innowacje.*, 42, 517-520.
33. Qudratova, G. M., & Sodiqova, N. T. (2024). RAQOBAT TUSHUNCHASI, UNING TURLARI VA USULLARI. *MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS*, 1(2), 459-463.
34. Sodiqova, N. T., & Qudratova, G. M. (2024). TASHKILOTNING INNOVATSION FAOLIYATI SAMARALIGINI BAHOLASH. *STUDYING THE PROGRESS OF SCIENCE AND ITS SHORTCOMINGS*, 1(2), 286-294.
35. Qudratova, G. M. (2024). METHODOLOGY FOR ASSESSING THE COMPETITIVENESS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS. *Gospodarka i Innowacje.*, 51, 191-195.
36. Mahmudovna, Q. G. (2024). RAQOBAT STRATEGIYASINI SHAKLLANTIRISHDA RAQOBATNI BAHOLASH USULLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'LLARI. *Gospodarka i Innowacje.*, 48, 715-720.
37. Otkirovich, N. S. (2024). Yashil Iqtisodiyotda Raqamli Transformatsiya. *Miasto Przyszłości*, 54, 1356-1364.
38. qizi Bobojonova, M. J. (2023). AGROTURIZMNING IQTISODIYOTDA O 'RNI, SALOHIYATI VA INFRATUZILMASINI YAXSHILASH. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(8), 48-52.
39. Bobojonova, M. J., & Naimova, N. A. (2024). AHOLINING O'ZINI OZI BANDLIGINI TA'MINLASHDA AUTSORSING YANGI SHAKLINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMI. *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*, 1(3), 59-64.
40. Bobojonova, M. J., & Naimova, N. A. (2024). O'ZBEKISTONDA FRILANSERLIK VA AUTSORSERLIKNING RIVOJLANISH DARAJASI. *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*, 1(3), 72-77.
41. Bobojonova, M. J., & Naimova, N. (2024). QISHLOQ XO 'JALIGINI KLASSTERLASHNING XORIJIY TAJRIBASI. *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*, 1(3), 65-71.
42. Djurayeva, M. S. (2024). ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF A MODERN ENTERPRISE. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 11(12), 222-227.
43. Sadilloeyevna, D. M. (2024). ROLE OF COMMERCIAL BANKS IN THE DEVELOPMENT OF THE MODERN ECONOMIC SYSTEM. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 11(11), 241-248.
44. Sadullayevna, D. M. (2024). BASICS OF DIGITAL MARKETING. *Gospodarka i Innowacje.*, 51, 160-166.
45. кизи Рахмонкулова, Н. О. (2023). КИЧИК САНОАТ ЗОНАЛАРИНИНГ ХУДУДЛАР ИҚТИСОДИЁТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ. "Экономика и туризм" международный научно-инновационный журнал, 6(14).

46. Nafisa, R. (2024). Formation of a Strategy for Sustainable Development of the National Economy. *Miasto Przyszłości*, 54, 764-771.
47. Rakhmonkulova, N. (2024). Prospects for the Development of the Economy of Uzbekistan. *JOURNAL OF INTELLECTUAL PRPERTY AND HUMAN RIGHTS*, 3(10), 37-44.
48. Turayevich, I. A. (2024). Milliy Iqtisodiyotga Xorijiy Investitsiyalarni Jalb Qilishda Soliqlarning O‘Rni. *Gospodarka i Innowacje*, 53, 205-213.
49. Aziz, I. (2023). O‘zbekistonda xorijiy investitsiyani jalb qilishni soliqlar vositasida rag‘batlantirish yo‘llari. *SAMARALI TA’LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI*, 1(5), 191-196.
50. Ibragimov, A. T. (2024). MILLIY IQTISODIYOTGA XORIJIY INVESTITSIYANI JALB QILISHNI SOLIQLAR VOSITASIDA RAG‘BATLANTIRISH. *Gospodarka i Innowacje*, 51, 116-122.
51. Turayevich, I. A. (2024). Iqtisodiyotga Investitsiyalarni Jalb Qilish Va Boshqarishning O‘Ziga Xos Xususiyatlari. *Miasto Przyszłości*, 53, 1231-1237.
52. Azimov, B., Toshev, F., & Raximova, D. TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYA.
53. TEMPUS, I. (2016). Towards the ModernisATion of Higher Education InstitutionS in Uzbekistan (MATcHES). *TEMPUS*, 4, 2007-2013.
54. Azimov, B. F., & Gulomov, O. H. (2017). Organizational structures of innovation support services: inter-organizational cooperation associations. *Инновационное развумие*, (6), 35-37.
55. Akhmedov, Y., Asadov, S., & Azimov, B. (2022, December). Two-sided estimation of linear approximation error second-order hypersurfaces. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 2388, No. 1, p. 012124). IOP Publishing.